

V67

KEI-atelier Veiligheid in de openbare ruimte

23 februari 2010

2. Samenvatting
4. Inleiding
4. Verkenning
5. Handboek Veilig ontwerp en Beheer
6. Omstreden ruimte
7. MKBA's voor de openbare ruimte
8. Positie veiligheid in het planproces
9. Veiligheid als sociale opgave
10. Instrumenten
11. Conclusies
12. Deelnemerslijst

Samenvatting

Veiligheid in de openbare ruimte is een actueel thema, dat de gemeederen danig kan beheersen. Dat bleek bijvoorbeeld bij de recente problemen in de wijk Terweijde in Culemborg, waar de gemeente betonnen afzettingen liet plaatsen om poortjes achter woningen dicht te zetten. Ook in andere steden wordt, wanneer sprake is van onveilige situaties, vaak gereageerd met camera's, lik-op-stuk-beleid of samenscholingsverboden.

Met het ontwerp van de openbare ruimte kan echter eveneens een belangrijke invloed worden uitgeoefend op het veiligheidsgevoel, zo toonde Jane Jacobs in de jaren zestig van de vorige eeuw al aan. Het denken over het ontwerp van een veilig publiek domein is sindsdien doorgegaan, met in Nederland een breed palet aan keurmerken en handboeken tot gevolg. Zo verscheen in 2008 het handboek *Veilig ontwerp en beheer* van de Stichting Veilig Ontwerp en Beheer (SVOB). Centrale boodschap daarin: aantrekkelijk ontworpen en ingerichte openbare ruimtes leveren een bijdrage aan (het gevoel van) veiligheid.

In de praktijk blijken partijen, met name ontwerpers, al deze handreikingen als dooddoener voor het creatieve ontwerpproces te zien. Reden voor KEI om een Atelier te organiseren over de vraag of en hoe het ruimtelijk ontwerp in aandachtswijken effectief kan bijdragen aan de sociale veiligheid van de openbare ruimte. Met een drietal inleidingen werd de materie verkend. Kyra Kuitert (SVOB/DSP-groep) lichtte het genoemde handboek toe en liet aan de hand van de thema's inrichting, beheer, organisatie en communicatie zien hoe sociale veiligheid binnen het proces van (her)inrichting van een openbare ruimte een plek kan krijgen. Nanne Boonstra (Verwey-Jonker Instituut en mede-auteur van het boek *Omstreden Ruimte*) gaf een eerste reactie op het handboek. Nanne stelde dat er meer aandacht moet komen voor de sociale aspecten en het sociale gebruik van de openbare ruimte. Een plein mag bijvoorbeeld met een sportkooi zorgvuldig zijn ingericht, wanneer het plein daarmee uitsluitend door één groep (jongens) wordt gebruikt, schiet de oplossing haar doel voorbij. De derde inleiding werd verzorgd door Ursula Kirchholtes, werkzaam bij Witteveen + Bos en bezig met het in beeld brengen van de baten van een goed beheer van de openbare ruimte. Hier wordt de methodiek van de Maatschappelijke Kosten Baten Analyse (MKBA) voor ingezet. In 150 wijken wordt momenteel onderzocht welke baten de aanpak van de openbare ruimte oplevert en bij wie deze baten terechtkomen. De uitkomsten kunnen gebruikt worden om voorafgaand aan de planontwikkeling beter na te denken over wat bepaalde maatregelen aan kwaliteit toevoegen in een wijk.

In de aansluitende discussie werd allereerst stilgestaan bij de visie van de ontwerpers. Zij gaven aan dat zij best op een creatieve manier over veiligheid willen nadenken, maar dat de praktijk dat vaak niet toelaat. Geld en goed opdrachtgeverschap zijn een probleem, maar vooral nadelig is dat veiligheid vooraf vaak niet helder is gedefinieerd.

Een tweede conclusie van het Atelier was dat veiligheid toch vooral een sociaal probleem is. Hier werd het thema van 'eigenaarschap' aan gekoppeld: wie voelt zich eigenaar van een bepaalde ruimte? Opnieuw werd erop gewezen dat het eenzijdig toebedelen van de ruimte aan één groep (en dat

geaccentueerd met een fysieke afscheiding) negatief kan werken. Vaak wordt die ruimte niet toebedeeld maar 'genomen', bijvoorbeeld jongeren die in de avond een park koloniseren zodat andere groepen er liever niet komen. Afsluitend werd stilgestaan bij de instrumenten die kunnen worden ingezet. Zo werd onder meer gepleit voor een goede analyse van de bevolkingsopbouw in de wijk en de wensen die daaruit voortvloeien voor de openbare ruimte. Bovenal is goed overleg van belang, aldus de aanwezigen: ga eerst het gesprek aan met de buurt, voordat allerlei adhoc maatregelen worden genomen.

KEI kenniscentrum stedelijke vernieuwing
Kruisplein 25r Rotterdam Postbus 897 3000 AW Rotterdam
T 010 – 282 51 55 F 010 413 02 51 info@kei-centrum.nl

Recente verslagen:

V66: KEI/Corpovenista-Salon Voorbij de Crisis

V65: KEI-Corpovenista debat Rendement op het investeren in leefbaarheid

V64: KEI-stadslab revisited Gouda Oost

V63: KEI-businesslab Sloterparkgebied

Voor eerder verschenen uitgaven in de V-reeks zie www.kei-centrum.nl/netwerk/v-reeks

Copyright 2010 KEI

Inleiding

Het ontwerpen van een sociaal veilige openbare ruimte wordt vaak geassocieerd met veel regelgeving en weinig ruimte voor creativiteit. Wie de eisen van het Politiekeurmerk Veilig Wonen doorneemt, wordt gesterkt in deze opvatting. Om het keurmerk te verkrijgen moet aan verschillende eisen van verlichting, zichtbaarheid, vandalismebestendigheid en nog veel meer worden voldaan. Het handboek *Veilig ontwerp en beheer* dat de Stichting Veilig Ontwerp en Beheer (SVOB) in 2008 uitgaf, laat zien dat ook aantrekkelijke ruimten en ontmoetingen bijdragen leveren aan de veiligheid en de veiligheidsgevoelens. Het handboek geeft aanknopingspunten voor betrokken partijen om de veiligheid(sgevoelens) in de openbare ruimte te verbeteren. In de praktijk zien we echter dat richtlijnen ter bevordering van de veiligheid vooral worden gezien als dooddoener voor het creatieve proces. Daarnaast worstelen partijen met de vraag wanneer ze welke instrumenten moeten inzetten. Gaat het inderdaad om een inrichtingsvraagstuk? Of moeten er camera's geplaatst worden, een of lik-op-stuk-beleid gevoerd worden of samenscholingsverboden worden opgelegd?

Vraagstelling Atelier

De vraagstelling voor het atelier, dat wordt voorgezeten door Leo van Gerven (bureau AdProm), luidt: hoe kan het ruimtelijk ontwerp in aandachtswijken effectief bijdragen aan de sociale veiligheid van de openbare ruimte? En welke plek neemt het ontwerp in te midden van andere instrumenten die verbetering van de sociale veiligheid beogen?

Verkenning

Olof van de Wal heet de aanwezigen welkom namens KEI en de DSP-Groep, die deze middag haar vergaderruimte in het bijzondere Veem-gebouw ter beschikking heeft gesteld. Van de Wal wijst op de toenemende aandacht voor veiligheid in de openbare ruimte, maar hij is er niet van overtuigd dat de steden hier ook werkelijk beter van worden: 'Zeker, veiligheid krijgt een plek, maar dat komt in veel gevallen neer op het compartimentaliseren van de openbare ruimte. Als ik de pleinen in het Oude Westen van Rotterdam zie, dan zouden dat prachtige mooie open ruimtes kunnen zijn. Nu zijn ze echter compleet of in delen omgeven met hekken. Bovendien worden ze toegewezen aan bepaalde groepen in de buurt, in een poging om overlast door deze groepen te voorkomen. Die toewijzing leidt echter ook tot uitsluiting: andere groepen kunnen nu niet meer van de pleinen gebruik maken.' Volgens Van de Wal is het goed dat het genoemde handboek *Veilig ontwerp en beheer* richtingen aangeeft voor de vraag hoe er met de inrichting van de openbare ruimte kan worden omgegaan. 'De vraag is hoe wij deze handreikingen kunnen toepassen, maar ook welke ontwikkelingen en veronderstellingen daaronder schuil gaan. Wie het boek *De Veiligheidsutopie* van Hans Boutellier leest, moet concluderen dat we voortdurend bezig zijn onze individuele vrijheid in te kaderen. We kunnen alleen met die vrijheid omgaan, als deze veilig is. Zo ontstaat aan paradoxaal soort "wapenwedloop": de eisen die we stellen aan onze veiligheid nemen toe wanneer die veiligheid feitelijk

toeneemt.' Kernvraag voor het atelier is dan ook hoe een balans kan worden gevonden tussen het enerzijds bevorderen van een 'veilige vrijheid' in de openbare ruimte en anderzijds het voorkomen van symptoombestrijding c.q. het eenzijdig toewijzen van de openbare ruimte aan specifieke bevolkingsgroepen. Het debat zal daarbij vooral gaan over bestaande publieke ruimten en het ontwerp daarvan, zo voegt Leo van Gerven toe.

Handboek Veilig Ontwerp en Beheer

In de eerste van drie inleidingen gaat Kyra Kuitert, werkzaam bij DSP-groep en de Stichting Veilig Ontwerp en Beheer (SVOB), in op de methodiek die voor een veilige openbare ruimte is ontwikkeld. De SVOB treedt daarbij op als kennisnetwerk voor alle betrokkenen, met een inbedding in internationale organisaties. Kuitert geeft aan dat het zowel om gevoelens van (on)veiligheid als werkelijk voorkomende criminaliteit gaat: 'Beide spelen een belangrijke rol en komen ook terug in de definitie die we hanteren voor Veilig Ontwerp en Beheer: maatregelen op alle schaalniveaus die de fysieke en sociale omgeving zodanig beïnvloeden dat de mogelijkheden voor overlast en criminaliteit worden beperkt en de veiligheidsbeleving wordt vergroot.' Dat denken over VOB heeft zich volgens Kuitert in een halve eeuw ontwikkeld, van het boek 'Death and life of great American Cities' van Jane Jacobs uit 1961 tot en met het in 2008 vernieuwde handboek Veilig Ontwerp en Beheer. 'Dat laatste boek moet een brede doelgroep aanspreken. Vooral om de ontwerpers aan te spreken is overvloedig gebruik gemaakt van beeldmateriaal en voorbeeldprojecten.'

Vervolgens geeft Kuitert aan hoe een proces van (her)inrichting van een openbare ruimte in zijn werk gaat. 'Een goede analyse is het halve werk. Daarom wordt er veel tijd gestopt in het bestuderen van tekeningen, het voeren van gesprekken en het schouwen ter plekke. Aspecten die daarbij een rol spelen zijn toegankelijkheid, zichtbaarheid, eenduidigheid en aantrekkelijkheid.' Na deze analyse is het tijd om op vier terreinen voorstellen te doen voor concrete maatregelen: inrichting, beheer, organisatie en communicatie. Door deze te kruisen met de disciplines van stedenbouw, architectuur, landschapsarchitectuur, interieur en infrastructuur ontstaat een matrix van mogelijke ingrepen, aldus Kuitert. Bij wijze van voorbeeld laat zij een aantal maatregelen de revue passeren:

- inrichting: open zichtlijnen, extra toegangen, alternatieve (veilige) paden voor stille uren, toegankelijkheid voor minder validen, relatie woonhuizen met openbare ruimte;
- beheer: duidelijk gemarkeerde grenzen, voorkom onbestemde gebieden, aantrekkelijkheid voor verschillende bevolkingsgroepen, aanstellen van beheerders, schoon/heel/veilig houden;
- organisatie: behoud van goede toegankelijkheid door goede organisatie en goed onderhoud, betrek omwonenden bij inrichting en onderhoud, organiseer het toezicht;
- communicatie: informatieborden, maak duidelijk hoe regels worden gehandhaafd.

Bij het proces om vervolgens tot een schetsontwerp/VO/DO te komen, kan worden aangehaakt bij verschillende keurmerken en normen. Kuitert noemt de Veiligheids Effect Rapportage, Politiekeurmerk Veilig Wonen, Woonkeur, Keurmerk Veilig Ondernemen, Kwaliteitsmeter Veilig Uitgaan en Veilig In en Uit Scholen.

Omstreden ruimte

In een eerste reactie geeft Nanne Boonstra (Verwey Jonker Instituut en mede-auteur van het boek *Omstreden Ruimte*) aan dat Veilig Ontwerp en Beheer een mooi overzichtsboek is, dat de inzichten goed bundelt. 'Ik hoop dat het boek in de vakwereld zijn invloed zal hebben.' Vragen heeft hij echter ook. Om te beginnen het feit dat in het boek veel onderwerpen tegelijk worden behandeld: buitenruimtes, gebouwen, woningen. 'Dat is wel heel veel. Misschien moet je daar specifiek in zijn en zelf ook meer keuzes in maken. Jane Jacobs doet dat bijvoorbeeld ook: zij is apert voorstander van straten en ziet pleinen veel minder zitten. Daar kun je dus scherper in zijn: wat kun je van pleinen, straten en parken verwachten. Geef aan dat ze voor andere doelgroepen andere doelen hebben.' Over de indeling van het handboek merkt Boonstra op dat deze veel weg heeft van een menukaart: 'Daar is op zich niets mis mee, maar daardoor kan iedereen eruit halen wat hem of haar goed van pas komt.'

Een tweede kanttekening – eigenlijk meer een vraag – van Boonstra is dat hij zich afvraagt als het boek *Handboek Sociaal Ontwerp en Beheer* had geheten, of veiligheid daar dan ook een prominente rol in had gespeeld. 'Daarin had je kunnen aangeven hoe verschillende groepen de openbare ruimte gebruiken en hoe de openbare ruimte tot contact en samenwerking leidt.'

Meer ten principale signaleert Boonstra een spanning tussen aan de ene kant de hooggespannen verwachtingen ten aanzien van de openbare ruimte ('de openbare ruimte moet ontlastend werken in buurten en leiden tot contact en integratie') en aan de andere kant het feit dat juist de openbare ruimte in veel buurten belastend werkt ('het zijn ongunstige plekken, waar veel overlast uit voortkomt'). Daarom de vraag: zijn onze ambities voor de openbare ruimte wel realistisch, gezien het huidige gebruik ervan? Boonstra put hierbij uit eigen onderzoek dat het Verwey-Jonker Instituut in Rotterdam uitvoerde: 'We hebben 70 pleinen onderzocht. Conclusie: de meeste daarvan zijn sportpleinen geworden. Maar heel weinig pleinen zijn overloopleinen of multifunctionele pleinen, terwijl uit onderzoek blijkt dat deze door burgers het meest gewaardeerd worden. Sportpleinen worden bovendien vaak toegeëigend door met name jongens, wat leidt tot overlast. En vervolgens tot beheermaatregelen als camera's en mosquito's. Mosquito's zijn apparaten die heel hoge tonen uitzenden die alleen jongeren kunnen horen en als storend ervaren. Omwonenden gaan niet in gesprek met de jongeren, maar bellen direct de politie. Dat tekent de sfeer.' Volgens Boonstra moet er meer stil worden gestaan bij de sociale aspecten en het sociale gebruik van dit soort openbare ruimte. 'De laatste tijd signaleren we een collectieve pleinvrees, zowel bij bestuurders als bij gebruikers. Zie de recente toestanden in Culemborg: daar is een plein met zware middelen ontoegankelijk gemaakt voor jongeren. Maar ook in Delfshaven zien we dat er door omwonenden heel

heftig wordt gereageerd op in dit geval de aanleg van een sportkooi op een plein (vergelijkbaar met een Cruyff Court). Dat court is veel te dicht op de woningen gebouwd en andere groepen kunnen het plein niet mee gebruiken. Dat leidt ondanks alle goede bedoelingen tot irritatie en spanningen.'

MKBA's voor de openbare ruimte

De derde inleiding wordt verzorgd door Ursula Kirchholtes, werkzaam bij Witteveen + Bos en bezig met het in beeld brengen van een goed beheer van de openbare ruimte. Hier wordt de methodiek van de Maatschappelijke Kosten Baten Analyse (MKBA) voor gebruikt; een afwegingsmethode waarmee alle aspecten die bijdragen aan het welzijn in een wijk in kaart kunnen worden gebracht. Wanneer de baten van een maatregel opwegen tegen de kosten, dan loont het om deze maatregel toe te passen. Maar wat zijn baten?

Kirchholtes onderscheidt:

- de waarde van gebruiksvoordelen van buurtkwaliteiten (bijvoorbeeld schone lucht, sociaal vertrouwen, voorzieningen);
- de huidige en toekomstige gebruiksvoordelen;
- gebruiksvoordelen die voor alle groepen gelden (bewoners, gebruikers en passanten);
- het verschil in gebruik voor en na uitvoering van een project.

Een MKBA verloopt volgens een vast stappenplan, waarbij uiteindelijk een 'maatschappelijk saldo' resteert van het buurteffect van een voorgenomen maatregel. Zo leidt de maatregel 'buurtbeheerder' via 'meer sociaal vertrouwen' tot de baat 'minder kosten van delicten'. De crux is hem daarbij volgens Kirchholtes gelegen in het kunnen voorspellen van de effecten van bepaalde maatregelen. 'Daar hebben we kengetallen voor nodig. Die brengen we momenteel bijeen door onder meer een groot onderzoek in 150 buurten naar de baten van beheer en buurtregie. Systematisch worden daarbij de buurtkwaliteiten in beeld gebracht en wordt gekeken waar de baten van eventuele maatregelen neerslaan. Is dat bij een beperkte groep gebruikers of bij de hele lokale samenleving? Wij gaan in ieder geval uit van de premisse van de welvaartsbenadering, waarbij geldt dat hoe beter een gebied gebruikt kan worden, hoe hoger de baat is.' Op basis van de belangrijkste gebruikseisen van verschillende groepen worden de komende tijd de openbare ruimten in de 150 buurten doorgemeten. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt naar woonstraten, buurtontsluitingswegen, straten met voorzieningen en pleinen/parken. In juli 2010 moet de rapportage gereed zijn. Daarna is het zaak om onder meer te kijken hoe een MKBA kan worden ingepast in de besluitvorming rond inrichting en beheer van de openbare ruimte. Kirchholtes: 'Zo zou een MKBA verplicht moeten worden meegenomen in gebiedsontwikkelingen, binnen de stad en daarbuiten. Rond de aanleg van nieuwe infrastructuur ligt een koppeling met de leidraad voor het Overzicht Effecten Infrastructuur voor de hand.' Volgens Kirchholtes is een vroege aanpak in het planproces beter dan een inbreng achteraf: 'Denk daar vanaf het eerste begin over na. Niemand heeft vaak een overzicht van wat bepaalde maatregelen aan kwaliteit toevoegen in een wijk. Ook heeft men vaak geen idee welke vragen er leven vanuit de verschillende groepen gebruikers. Leg

die zaken daarom eerst eens over elkaar heen. En gebruik de MKBA-methode om greep te krijgen op de orde van grootte van bepaalde effecten.'

Positie veiligheid in het planproces

Leo van Gerven start de discussie met de stellingname dat ontwerpers het niet prettig vinden om met het thema veiligheid bezig te gaan in een vroege fase van het planvormingsproces. De aanwezige ontwerpers geven aan dat zij best vanaf het eerste moment over veiligheid willen nadenken, maar dat de huidige praktijk dat niet altijd toelaat. Zo is de grootte en de inrichting van de openbare ruimte in veel plannen nog steeds een afgeleide (en soms een restpost) van wat er aan gebouwd programma moet worden gerealiseerd. Ook moet de inrichting vaak goedkoop plaatsvinden. In het handboek *Veilig Ontwerp en Beheer* worden verschillende voorbeeldprojecten genoemd waar veiligheid succesvol is meegenomen. Het zijn echter stuk voor stuk voorbeeldprojecten waar veel geld voor beschikbaar was. De deelnemer vindt dit een gemiste kans en pleit ervoor in een eventuele nieuwe publicatie ook minder kostbare projecten op te nemen. Naast een tekort aan budget is er vaak onvoldoende zicht op hoe de openbare ruimte beheerd gaat worden. 'Projectrealisatie en beheer mogen niet worden losgekoppeld, maar dat gebeurt vaak wel. Dat maakt het niet aantrekkelijk voor bijvoorbeeld een projectontwikkelaar om te investeren in de kwaliteit van het publieke domein, omdat de baten daarvan op termijn niet bij hem zullen vallen.' Daar komt volgens sommigen bij dat het vakmanschap rond de inrichting van het publieke domein minder wordt, terwijl wel vele partijen (met hun eigen eisenpakketten) zich met de openbare ruimte bemoeien. Ook neemt het ruimtebeslag van bijvoorbeeld auto's en parkeren de laatste jaren in veel buurten hand over hand toe, waardoor het steeds lastiger wordt om openbare ruimte met enige maat en kwaliteit te realiseren. Volgens een aanwezige is de rek er dan op enig moment uit: 'Of je gaat bewoners op een gegeven moment verbieden om meer dan een auto te hebben, of je moet bijvoorbeeld een blok slopen om ruimte in de buurt te creëren. Maar met dat soort voorstellen maken ontwerpers zich niet geliefd. Maar op een gegeven moment keert de wal het schip. Je kunt niet doorgaan met alles maar in die openbare ruimte te kieperen.' Ook anderen geven aan dat de druk op de stedelijke openbare ruimte hoog is en dat de opstapeling van regelgeving (bijvoorbeeld uit de hoek van milieueisen) niet vereenvoudigend werkt.

Specifiek over het thema veiligheid wordt door de ontwerpers gezegd dat het de kunst is voor een goede stedenbouwkundige om ook dat aspect – mits vooral helder gedefinieerd – in de planontwikkeling mee te nemen. Dat werkt beter dan een toets achteraf, zoals het politiekeurmerk. Sommige ontwerpers ervaren dat als 'de architectuurpolitie die nog even met een rood potlood over het ontwerp heen gaat'. Met het vooraf helder definiëren is het echter niet bijster goed gesteld. Zo wordt er in de algemene handboeken openbare ruimte van gemeenten (de publieke opdrachtgevers) vaak nauwelijks aandacht besteed aan veiligheid. En als het al gebeurt, dan vaak in zeer

algemene termen. 'Er staat van alles in over kabels en leidingen, straatbreedtes en materialen, maar weinig tot niets over veiligheid. Veiligheid ligt niet op tafel en wordt daardoor het stiefkind bij het ontwerp. Terwijl het een prima onderdeel van het PVE kan zijn. Maar dan moeten de opdrachtgevers daar wel werk van maken. Breng het aan de voorkant in als een echt *issue*.' Voor opdrachtgevers blijkt het echter vaak lastig om het begrip veiligheid in 'SMART'-termen te benoemen, waardoor het weer even snel ontglipt en zich als doelstelling niet goed laat bewaken. Ook is veiligheid geen 'sexy' thema en staat het voortdurend onder druk. Het wordt bovendien door verschillende de opdrachtgevers anders beoordeeld. Zo is de afdeling bedrijfsruimte binnen een woningcorporatie voorstander van zoveel mogelijk winkelplint aan de straat, maar zou de woningontwikkelaar liever entrees van woningen aan de straat leggen. 'Het commerciële aspect speelt dan een grote rol', zo wordt gezegd.

Een andere nuance die de ontwerpers aanbrengen is dat de problemen niet groter gemaakt moeten worden dan ze zijn. Door bijvoorbeeld in een vroege fase gestructureerd met bewoners te overleggen en de situatie te gezamenlijk te analyseren, wordt al heel snel duidelijk waar de pijnpunten in de buurt zich bevinden. Een ontwerper: 'Pas daarna gaan maken we een ontwerp dat we toetsen op diverse checklists. Daar kom je al heel ver mee. Maar je moet met die checklists niet het idee hebben dat je het achterliggende probleem oplost, namelijk het feit dat mensen gewoon minder met elkaar omgaan en de betekenis van de openbare ruimte is veranderd.'

Wat ontwerpers ook belemmert in het maken van een goed ontwerp, is wanneer bepaalde partijen aan tafel direct met de hakken in het zand gaan staan. 'Dan wordt het bijna onmogelijk om nog te bewegen en een optimum te vinden', aldus een aanwezige. Een laatste aandachtspunt dat zij meegeven is dat een goed plein vooral ruimte moet bieden: pleinen moeten kunnen meegroeien met veranderende wensen van de tijd en moeten een wisselend gebruik toestaan. In woonerfwijken lukt dat bijvoorbeeld niet: de structuur van straten en bielzen kan niet 'ademen'.

Veiligheid als sociale opgave

Volgens een aantal aanwezigen is veiligheid niet zozeer een ontwerp-probleem of louter een opgave voor ontwerpers: het is vooral een sociaal probleem. Oftewel: van wie is de openbare ruimte en wie voelt zich daar de eigenaar van? Wanneer het gevoel van eigenaarschap toeneemt – in de woorden van Talja Blokland: de publieke familiariteit – dan groeit de veiligheidsbeleving. 'Dat is dus geen kwestie van camera's ophangen, maar wel ervoor zorgen dat jongeren een plein als hún plein gaan zien en dat omarmen.' Betrek bewoners ook bij de (her)inrichting van hun omgeving, zo wordt gezegd. Als voorbeeld wordt de wijk Bloemhof in Rotterdam, waar bewoners zelf mochten kiezen en massaal voor een vrij 'kneuterige' inrichting met veel bloembakken kozen. Maar sindsdien is er niets meer vernield; ook dat is een kwestie van 'omarmen'.

Wat niet moet gebeuren is dat pleinen eenzijdig worden toebedeeld aan één groep, zoals in de inleidingen al ter sprake kwam. Dat leidt er bijvoorbeeld toe dat ouderen zich daar niet meer welkom voelen en vervolgens gaan rondhangen in het winkelcentrum – en daar ook weer worden weggestuurd.

Het eigenaarschap kan ook worden terugveroverd door je kwetsbaar op stellen. In dit verband wordt het voorbeeld van de Keileweg in Delfshaven, waar aanvankelijk het veiligheidsprobleem met camera's te lijf werd gegaan. Die benadering is verlaten en vervangen door het initiatief om – vanuit het betrekkelijke niets – een proefpark aan de Hudsonstraat aan te leggen. Ook in Kanaleneiland (Utrecht) worden pogingen ondernomen om de openbare ruimte beter aan te laten sluiten bij de wensen van de bewoners. Zo zijn veel kinderen hier veroordeeld om binnen te blijven in de kleine portiekwoningen, omdat een veilige plek ontbreekt waar de oudere kinderen (veelal meisjes) op hun jongere broertjes en zusjes kunnen letten. Het idee om hiervoor een 'huiskamer' in de wijk te creëren, bijvoorbeeld in de vorm van een mediterrane tuin, sluit echter niet aan op de ideeën van de gemeentelijke beleidsmakers en ontwerpers. Zij zijn al veel verder in het proces en zitten er niet op te wachten dat de analysefase moet worden overgedaan, zo wordt gezegd. Hier wreekt zich soms ook dat stedenbouw onder een andere gemeentelijke directie valt dan de inrichting van de openbare ruimte: daardoor groeit de verwijdering.

Een aanwezige: 'De parkeerafdeling ziet de inkomsten dalen, de wethouder vindt een plein alleen maar belastend omdat de politie-inzet toeneemt: zo kan iedereen tegenargumenten verzinnen die dit soort initiatieven de grond inboren. Terwijl de *return on investment* van dergelijke initiatieven vaak prima is, zelfs als het om tijdelijke activiteiten of een tijdelijke inrichting gaat. Het handhaven van de huidige situatie is vluchtgedrag om geen keuzes te hoeven maken.'

Instrumenten

Leo van Gerven brengt een laatste punt in: in welke situatie zet je welke instrumenten in? In het geval is een fysieke ingreep kansrijker, in een ander geval is sociaal beheer beter. Maar hoe hierin te kiezen? Wat zijn de parameters? Wat kost een ingreep in de openbare ruimte en wat levert die op, bijvoorbeeld in termen van WOZ?

Niet iedereen is ervan overtuigd dat je met algemene waarheden kunt werken. De ene naoorlogse wijk is de andere niet en wat in de ene villawijk wel werkt, werkt elders weer niet. Veel hangt af van hoe een wijk ontstaan en gegroeid is en welke sociale netwerken zich daar bevinden. 'Het is dus veel complexer dan alleen een stedenbouwkundig vraagstuk. En je kunt dat niet alleen maar topdown benaderen. Je zult als opdrachtgever de wijk in moeten gaan om te kijken wat er speelt.'

Anderen zijn het daarmee eens: laat al die instrumenten van die professionals even varen en vraag eerst de bewoners naar hun beleving. Kies voor een goede situationele analyse en bekijk bijvoorbeeld eerst goed hoe de

bevolkingsopbouw in een wijk in elkaar steekt. Dat is klassiek stedenbouwkundig werk, zo wordt gezegd: maak een goede *survey* en probeer van kwantitatieve gegevens meer kwalitatieve gegevens te maken. 'Als er dan bijvoorbeeld jongeren zijn, weet je gewoon dat de kans op vandalisme groter is. En dan zijn de oplossingen soms heel simpel. Als er veel ramen worden ingegooid bij een school, is het misschien een idee om het grind rond die school eerst eens te verwijderen.' En pas op voor kopieergedrag, zo luidt een andere conclusie. Dat een sportplein of Cruyff Court op de ene plek werkt, hoeft niet te betekenen dat deze oplossing ook elders succesvol is. Laat de oren in dit geval niet teveel hangen naar de rammelende geldpot, zo geeft een van de ontwerpers aan: 'Waarom worden er momenteel zoveel sportpleinen gemaakt? Omdat de foundations van Cruyff of Krajicek wel betalen! En dan geldt al snel: wie betaalt, bepaalt.'

De keuze voor het wel of niet inzetten van een instrument hangt er ook vanaf hoe breed het einddoel wordt gedefinieerd. Is veiligheid bijvoorbeeld synoniem met het aantal telefoontjes dat buurtbewoners naar de politie plegen, of gaat het om de zelfredzaamheid van bewoners? Daarmee hangt samen dat op dit moment nog weinig bekend is welke effecten het aanbrengen van camera's, hekken en mosquito's hebben. 'Dat hek leidt wel tot een overzichtelijker situatie, maar ook tot een afnemend contact tussen groepen onderling. Pas dus op met allerlei fysieke ad hoc ingrepen, wanneer je niet weet hoe die gaan uitpakken.' In plaats daarvan kan het veel effectiever zijn om bijvoorbeeld in overleg te gaan met thuiszittende moeders of, zoals nu in Amsterdam-Noord gebeurt, jongeren te betalen om leefbaarheidsactiviteiten op te zetten. Op andere plekken mogen studenten ergens goedkoop wonen in corporatiewoningen, mits zij zich inzetten voor de buurt. Maar welk instrument ook gekozen wordt: ga eerst het gesprek met de buurt aan, zo benadrukken de aanwezigen.

Conclusies

Leo van Gerven concludeert aan het einde van het atelier dat hij blij is dat er bij de ontwerpers geen sprake is van een houding waarbij veiligheid geen issue is. Een tweede conclusie is het algemeen onderschreven belang om eerst, voordat er maatregelen worden genomen om de veiligheid te bevorderen, een goede en gezamenlijke analyse wordt gemaakt. Vervolgens kan een ontwerpproces op gang worden gebracht, waarin niet alleen de professionals meedraaien, maar ook de bewoners en objectieve 'meekijkers' van buiten (zoals de toetsers van het Politiekeurmerk). Een laatste conclusie heeft betrekking op het belang van het sociale: sluit aan bij de dynamiek, energie en beweging die al in een buurt aanwezig is.

Deelnemerslijst

Deelnemers KEI-atelier Veiligheid in de openbare ruimte

Voorzitter

- Leo van Gerven, AdProm

Deelnemers

- Williette van Arendonk, ontwikkelingsmanager Kristal projectontwikkeling
- Nanne Boonstra, senior onderzoeker, Verwey-Jonker instituut
- Jos Brok, manager beleid en programmering, Gemeente Breda, afdeling buitenruimte
- Ron van Genderen, directeur BGSV bureau voor stedenbouw
- Eugene van Gerwen, directeur Polyground
- Piet Huiskens, directeur De Werkplaats
- Ursula Kirchholtes, onderzoeker Witteveen + Bos
- Kyra Kuitert, senior adviseur DSP-groep /Stichting Veilig Ontwerp en Beheer
- Hans Moerenhout, gebiedsmanager Oleanderbuurt, Vestia Rotterdam Feijenoord
- Paul van Soomeren, senior onderzoeker/partner, DSP-groep/ bestuurslid Stichting Veilig Ontwerp en Beheer
- Lilian Tieman, programmaleider veilig wonen, Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV)
- Harry Verhallen, hoofd afdeling ontwerp openbare ruimte, Gemeente Breda – afdeling buitenruimte
- Roel Vogelzang, Landschapsarchitect Sacon
- Jan van Wezel, zelfstandig adviseur Jan van Wezel advies

KEI

- Olof van de Wal, directeur KEI
- Anouk Schuitemaker, Adviseur KEI

Verslaglegger

- Kees de Graaf, Studio Platz